

ANADOLU SAHASI MESNEVİLERİNDE MİRAC MEVZUU

Mirac Topic In Masnavis Of Anatolia Area

Dr. Hasan Ali ESİR*

ÖZ

Bu makalede XIV ve XIX. yüzyıllar arasında Anadolu sahasında yazılan 19 mesnevî üzerinde miraç konusu araştırıldı. Çalışmanın giriş bölümünde miraç kelimesinin anlamı üzerinde duruldu, miracın gerçekleşme zamanı ve şekli anlatıldı. Sonra *Kur'ân-ı Kerim*'de ve hadislerde yer alan miraçla ilgili bilgilere yer verildi; Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında miraç konusunun işlenişi anlatıldı ve bu konuda yazılan eserlerden bahsedildi. Ayrıca Anadolu sahası mesnevîlerinde miraç bölümlerinin şekil ve içerikleri hakkında bilgiler verildi, miraç motifleri anlatıldı. Makalenin sonunda bütün bu çalışmalar değerlendirme ve sonuçla özetlendi.

Anahtar Sözcükler: *Kur'ân-ı Kerim*'de miraç, hadislerde miraç, Türk edebiyatında miraç, mesnevîlerde miraç, Anadolu sahası mesnevîleri, miraç bölümü.

ABSTRACT

In this article, the mirac topic on 19 masnavis written in the Anatolia area between the XIV and XIXth centuries was analysed. In the introduction of the work, meaning on the mirac word was introduced. Formation time and form of mirac were explained. Then, knowledges connected with mirac in the *Koran* and in the traditions were given. Commented of the mirac in the Arab, Persia and Turkish literatures topic was explained and written works related to this topic were talked about. In addition, knowledges were given about the form and contents of mirac divisions in masnavis of Anatolia area and motifs of mirac were explained. All these works were evaluated and summarized at the end of the article.

Keywords: Mirac in the *Koran*, mirac in the traditions, mirac in the Turkish literature, mirac in the masnavis, masnavis of Anatolia area, part of mirac.

GİRİŞ

Arapçada “yukarı çıkmak”, “yükselmek” anlamındaki “urûc” mastarından türemiş bir ism-i âlet olan “mirâc” kelimesi, “yukarı çıkma vasıtası, merdiven” demektir¹. Miraca Türk Dil Kurumu'nun *Türkçe Sözlük*(1988)'ünde de “göğe çıkma” anlamı verilmiştir. “Geceleyin yürüme, gece yolculuğu yapma” anlamındaki “s r y” kökünden türeyen “isrâ”

* Rize Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğrt. Üyesi.

¹ Salih Sabri Yavuz, “Miraç mad.”, *İslâm Ansiklopedisi*, c. 30, TDV. Yay., İstanbul 2005, s. 132.

Kur'ân'da mazi kipiyle “esrâ” biçiminde geçer. “İsrâ” aynı zamanda *Kur'ân-ı Kerîm*'deki on yedinci surenin adıdır. Miraç kelimesi *Kur'ân*'da geçmemekle birlikte çokluk şekli olan “meâric” “yükselme dereceleri” manasında Tanrı'ya nispet edilmiştir. Ayrıca “merdiven” anlamında “meâric” bir âyette ve “urûc” mastarından türemiş fiiller ise çeşitli âyetlerde yer almaktadır².

Miraç, İslâm'da Hz. Peygamber'in göğe yükseltilerek Tanrı'nın huzuruna kabul edilmesini karşılar. Miraç hicretten bir yıl ya da on yedi ay önce Recep ayının yirmi yedinci gecesini gerçekleştirmiştir. İki aşaması vardır: Birinci aşamada Hz. Peygamber, Mescid-i Haram'dan Beytü'l-Makdis (Kudüs)'e götürülmüştür. *Kur'ân*'da geçen bu aşama, “gece yürüyüşü” anlamında “isrâ/esrâ”dır. İkinci aşamayı da Hz. Peygamber'in Beytü'l-Makdis'ten Tanrı'ya yükselişi oluşturur. Miraç olarak anılan bu yükselme *Kur'ân*'da geçmez, ancak bazı hadislerde ayrıntılı olarak anlatılır. Aşağıda değineceğimiz gibi gerek mesnevîlerde gerekse diğer edebî eserlerde “isrâ” sözü “mirâc” sözüne oranla daha az kullanılmıştır. Bunun sebebi, “mirâc” sözünün “isrâ”yı da kapsayacak şekilde kullanılmasından olmalıdır. Hz. Muhammed'in göğe çıkarıldığına inanılan Recep ayının yirmi yedinci gecesine Miraç gecesini, Miraç gecesini kutlanan kandile de Miraç kandili denilmektedir.

Mesnevîlerde miraç genel olarak; gökyüzü, yükseliş, yükselme, derece, rütbe, manevî yücelik vb. anlamlara gelecek şekilde kullanılmıştır. Söz gelişi miraç, gökyüzü anlamın³; yukarı çıkma, yükselme anlamında “suûd” kelimesiyle birlikte⁴; rütbe, mertebe, derece, paye anlamında⁵ kullanılmıştır. Miraç benzetmeli anlatımlar olarak “mirâc-ı kemâl”, “mirâc-ı hayâl”, şâm-ı mirâc”⁶, “mirâc-ı fikret”, “mirâc-ı pâyê”, “kadr-i mirâc”⁷, “sultân-ı mirâc”⁸, “mirâc şebi”⁹ gibi tamlama şeklinde ve “kadr ü mirâc”¹⁰ biçiminde bağlama edatıyla,

² Salih Sabri Yavuz, a.g.m., İstanbul 2005, s. 132.

³ Hasan Yüksel-H. İbrahim Delice-İ. Hakkı Aksoyak, *İslâmî'nin Mesnevîsi (Eski Anadolu Türkçesine İlişkin Bir Metin)*, Sivas 1996, s. 98, 205/b. 164, 2056.

⁴ Mustafa Altun, *İbrâhim ibn-i Bâli'nin Hikmet-nâme'si (1b-149a)*, *İnceleme-Metin-Sözlük-Dizin*, c. 1 (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2003, s. 152/b. 541.

⁵ Muhammet Yelten, *Nev'î-zâde Atâyî Sohbetü'l-Ebkâr*, İstanbul 1999, s. 19/b. 226.

⁶ Muhammet Nur Doğan, *Şeyh Galib, Hüsn ü Aşk, Metin-Nesre Çeviri-Notlar ve Açıklamalar*, İstanbul 2002, s. 26, 58, 394/b. 32, 206, 1955.

⁷ Hasan Ali Esir, *Lâmîi Çelebi Ferhâd ile Şîrin İnceleme-Metin-İndeks* (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1998, s. 190, 199, 350/b. 1037, 1286, 5724.

⁸ Kudret Altun, *Pend-nâme-i Nazmî (Tercüme-i Pend-nâme-i Attâr) İnceleme-Metin-Sözlük*, Kayseri 2004, s. 59/b. 65.

⁹ M. Fatih Köksal, *Yenipazarlı Vâli, Hüsn ü Dil, İnceleme-Tenkitli Metin*, İstanbul 2003, s. 219/b. 159.

¹⁰ Hasan Ali Esir, a.g.e., İstanbul 1998, s. 331, 332/b. 5164, 5211.

“miraç kılmak”¹¹ şeklinde yardımcı fiille kullanılmıştır.

Miraç sözü mesnevîlerde miraçla ilgili olmayan anlatımlarda da geçmektedir. Kadir gecesi ve bayramla birlikte:

*Şeb-i kadr idi benzer zulmet-i gâr
Kiurulmuş anda bu mi'râc-ı envâr¹²
Bu tagdan ger toga ol subh-ı ümmîz
Zihî mi'râc-ı kadr ü id-i câvîz¹³*

Nevrûz'la birlikte:

*Cemâli şem'i olsun âlem-efrûz
Şebi mi'râc olsun rûzı nevrûz¹⁴*

“Asılmak” fiiliyle:

*Ser-firâz itmese ilmin tâcı
Türkün asılmak olur mi'râcı¹⁵*

İsrâ/esrâ sözü ise mesnevîlerde mirâca göre daha az kullanılmıştır: “şeb-i isrâ”, “hâl-i isrâ”, “sefer-i isrâ”¹⁶, “burc-ı esrâ”¹⁷, “şâm-ı esrâ”¹⁸.

Hadislerde Miraç gecesi Hz. Peygamber'in Mekke'den Kudüs'e kadar Burak üzerinde gittiği, yerden göklere miraçla çıktığı anlatılmaktadır. Bir görüşe göre de Hz. Peygamber'in Beytü'l-Makdis'e kadar Burak'la gittiği, dünya göğüne kadar miraçla yükseldiği belirtilir¹⁹. Mesnevîlerde ise Hz. Peygamber'in Burak'la yedi kat göklere çıktığı söylenir²⁰. *İslâmî'nin Mesnevîsi*'nde Burak'ın bazı özellikleri şöyle anlatılır: Kanatlıdır, binenine göre hareket eder, yerle gök arasında seyreder, yeşil renklidir, Arap dilince söyler, kulağı yeşil zebrecet, alını kızıl yakut, gövdesi tavusa benzer, ayakları deve ayağı gibi, kuyruğu sığır kuyruğuna benzer, boyu eşekten yüksek, katırdan alçaktır. Burak'a ancak Hz.

¹¹ M. Fatih Köksal, *Derviş Hayâlî, Ravzatü'l-envâr*, İstanbul 2003b, s. 82/b. 208.

¹² Hasan Ali Esir, a.g.e., İstanbul 1998, s. 253/b. 2930.

¹³ Hasan Ali Esir, a.g.e., İstanbul 1998, s. 286/b. 3929.

¹⁴ Belal Saber Mohamed Abdel-Maksoud, *Leylâ ile Mecnûn Mesnevîsinin Arap, Fars ve Türk Edebiyatı'nda Ele Alınış Biçimi ve Lârendeli Hamdî'nin Eseri, İnceleme-Metin*, c. 2 (Metin), (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2004, s. 44/b. 515.

¹⁵ Muhammet Yelten, a.g.e., İstanbul 1999, s. 62/b. 768.

¹⁶ Muhammet Yelten, a.g.e., İstanbul 1999, s. 18, 24, 43/b. 223, 297, 540.

¹⁷ Mustafa İsen-İ. Hakkı Aksoyak, *Vuslati Ali Bey, Gazâ-nâme-i Çehrin*, Ankara 2003, s. 45/b. 209.

¹⁸ Muhammet Nur Doğan, a.g.e., İstanbul 2002, s. 28/b. 39.

¹⁹ Metin Akar, *Türk Edebiyatında Manzum Mirâc-nâmeler*, Ankara 1987, s. 228.

²⁰ Hasan Ali Esir, a.g.e., İstanbul 1998, s. 174/b. 614.

Peygamber biner²¹.

H. Peygamber'in miraç mucizesi ve Tanrı ile konuşması diğer peygamberlerin bu yöndeki mucizeleri ile kıyaslanır. H. Musa'nın Tûr-ı Sînâ'da Tanrı'yı göremediği ("len terâni", Araf, 7/143), buna karşılık H. Peygamber'in 'kâbe kavseyn', 'ev ednâ' makamına yükseltildiği, H. Peygamber'in daha üstün bir mucizesi olarak anlatılır²². H. İsa ve H. Muhammed'in göklere yükseltildikleri söylenir²³. Yine göklere ilk yükseltilen peygamberin H. İdris, sonuncunun da H. Muhammed olduğu, İdris Peygamber'in yıldızlara ve burçlara kadar çıkarıldığı, H. Peygamber'in ise arşa çıktığı anlatılır²⁴. İdris Peygamber'in gökyüzüne yükseltilmesinin, H. Peygamber'in zatının olgunlukta ulaştığı dereceyi gökyüzü sakinleri (melekler)ne öğretmek için olduğu söylenir; H. İsa'nın da dördüncü feleğe çıkış sebebinin insanlara H. Peygamber'in geleceğini müjdelemek amacını taşıdığı belirtilir²⁵. H. İbrahim'in, oğlu İsmail'i kurban edeceği sırada Tanrı tarafından gönderilen koç ile H. Peygamber'e gönderilen Burak arasında ilgi kurulur; Davud Peygamber'e dağların arkadaşlık etmesi ile H. Peygamber'in miraçta Tanrı ile arada engel olmaksızın görüşmesi de H. Peygamber'in daha üstün bir mucizesi olarak anlatılır²⁶.

Bu açıklamalardan sonra miraçla ilgili genel bilgi ve değerlendirmelere geçilecek olursa şunlar söylenebilir:

1. Kur'ân-ı Kerîm'de ve Hadislerde Miraç

Miraç hadisesi Kur'ân-ı Kerîm'de İsrâ ve Necm Sureleri'nde geçen bazı âyetlerde yer almaktadır. Ayrıca kırk beş kadar sahabe de bizzat H. Peygamber'den bu konuda bilgiler nakletmişlerdir. H. Peygamber'in göklere yükseltilmesiyle ilgili Kur'ân-ı Kerîm'in on yedinci suresi İsrâ'nın birinci âyeti mealen şöyledir: "Bir gece, kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye (Muhammed) kuluunu Mescid-i Haram'dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa'ya götüren Allah noksan sıfatlardan münezzehtir; o, gerçekten işitendir, görendir."²⁷ Aynı surenin altmışıncı âyetinin anlamı da: "Hani sana: Rabb'in, insanları çepeçevre kuşatmıştır, demiştik. Sana gösterdiğimiz o görüntüleri ve Kur'ân'da lanetlenen ağacı, ancak insanları sınamak için meydana getirdik. Biz onları korkuturuz

²¹ Hasan Yüksel-H. İbrahim Delice-İ. Hakkı Aksoyak, a.g.e., Sivas 1996, s. 178-180/b.1587-1616.

²² Mustafa Altun, *Sî-nâme-i Hüâmî İnceleme-Metin-Dizin* (Basılmamış Yüksek lisans Tezi), İstanbul 1995, s. 17/b. 212.

²³ Mustafa Altun, a.g.e., İstanbul 2003, s. 152/b. 541.

²⁴ M. Esat Harmancı, *Manisalı Câmîi, Muhabbet-nâme (Vâmuk u Azrâ)*, c. 2 (Metin-Nesre Çeviri), (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2003, s. 246/b. 105, 106.

²⁵ Muhammet Nur Doğan, a.g.e., İstanbul 2002, s. 26, 28/b. 32, 34.

²⁶ Belal Saber Mohamed Abdel-Maksoud, a.g.e., İstanbul 2004, s. 20/b. 231, 235.

²⁷ Ali Özek-Hayrettin Karaman-Ali Turgut-Mustafa Çağrıncı-İbrahim Kâfi Dönmez-Sadrettin Gümüş, *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, Ankara 1997, s. 281.

da, bu onlara, büyük bir azgınlıktan başka bir şey sağlamaz.”²⁸ şeklindedir. Kur’ân-ı Kerîm’in elli üçüncü suresi Necm’in de ilk on sekiz âyetinde miraç konusuna işaret edilmiştir. Söz konusu âyetlerin anlamları şöyledir: “1-3. Battığı zaman yıldız ant olsun ki, arkadaşınız (Muhammed) sapmadı ve batıla inanmadı; o, arzusuna göre de konuşmaz. 4. O (bildirdikleri) vahyedilenden başkası değildir. 5-7. Çünkü onu güçlü kuvvetli ve üstün yaratılışlı biri (Cebrail) öğretti. Sonra en yüksek ufukta iken asıl şekliyle doğruldu. 8, 9. Sonra (Muhammed’e) yaklaştı, derken daha da yaklaştı. O kadar ki (birleştirilmiş) iki yay arası kadar, hatta daha da yakın oldu. 10, 11. Bunun üzerine Allah, kuluna vahyini bildirdi. (Gözleriyle) gördüğünü kalbi yalanlamadı. Onun gördükleri hakkında şimdi kendisi ile tartışacak mısınız? 13, 14. Ant olsun onu, sidretü’l-müntehânın yanında önceden bir defa daha görmüştü. 15. Cennetü’l-me’vâ da onun yanındadır. 16. Sidreyi kaplayan kaplamıştı. 17. Gözü kaymadı ve sınırı aşmadı. 18. Ant olsun o, Rabb’inin en büyük âyetlerinden bir kısmını gördü.”²⁹ İsrâ Suresi’nin birinci âyetinde, Hz. Peygamber’in miraç mucizesinin, Mescid-i Haram’dan Kudüs’teki Mescid-i Aksa’ya kadar geçen kısmı anlatılmaktadır. Surenin altmışıncı âyetinde geçen “görüntüler (rüya)in” Hz. Peygamber’in Miraç gecesindeki müşahadeleri olduğu belirtilmektedir³⁰. Necm Suresi’nde geçen Hz. Peygamber-Cebrail görüşmesi de *sidretü’l-müntehâda* gerçekleşmiştir. Bazıları burada Hz. Peygamber’in gördüğünün Tanrı olduğunu ileri sürmüşlerdir³¹.

Miraç konusunda çok daha teferruatlı bilgiler hadislerde verilmiştir. Ancak bu bilgiler miracın tarihinden nasıl cereyan ettiğine kadar farklı yorumları da beraberinde getirmiştir. Kaynaklarda miracın meydana geliş tarihinde de farklı görüşler vardır. Bunların en yaygın olanına göre miraç; müslümanların Birinci ve İkinci Habeşistan hicretlerinden sonra Hz. Hatice ve Ebû Tâlib’in vefatlarını takip eden dönemde hicretten bir yıl önce meydana gelmiştir. Rebiyülevvel veya Ramazan ayından bahseden rivayetler varsa da müslümanların ekserisi miracı Recep ayının yirmi yedinci gecesi kutlamaktadır³².

En büyük iki hadis bilgini Buhari (öl. 256/869) ve Müslim (öl. 261/875) rivayetlerine göre miraç özetle şöyle olmuştur: “Bir gece Hz. Peygamber Kâbe’de Hicr veya Hatîm denilen yerde iken -bazı rivayetlerde uykuda bulunduğu sırada veya uyku ile uyanıklık arasında bir hâlde- Cebrail geldi; göğsünü açtı, zemzemle yikadıktan

²⁸ Ali Özek-Hayrettin Karaman-Ali Turgut-Mustafa Çağrıncı-İbrahim Kâfi Dönmez-Sadrettin Gümüş, a.g.e., Ankara 1997, s. 287.

²⁹ Ali Özek-Hayrettin Karaman-Ali Turgut-Mustafa Çağrıncı-İbrahim Kâfi Dönmez-Sadrettin Gümüş, a.g.e., Ankara 1997, s. 525.

³⁰ Ali Özek-Hayrettin Karaman-Ali Turgut-Mustafa Çağrıncı-İbrahim Kâfi Dönmez-Sadrettin Gümüş, a.g.e., Ankara 1997, s. 287.

³¹ Ali Özek-Hayrettin Karaman-Ali Turgut-Mustafa Çağrıncı-İbrahim Kâfi Dönmez-Sadrettin Gümüş, a.g.e., Ankara 1997, s. 525.

³² Salih Sabri Yavuz, a.g.m., İstanbul 2005, s. 133.

sonra içine iman ve hikmet doldurup kapattı. Burak adlı bineğe bindirip Beytülmakdis'e götürdü. Hz. Peygamber, Mescid-i Aksa'da iki rekât namaz kılıp dışarı çıktığında Cebrail biri süt, diğeri şarap dolu iki kap getirdi. Resulullah süt dolu kabı seçince Cebrail kendisine 'fıtratı seçtin' dedi; ardından onu alıp dünya semasına yükseltti. Birinci semada Âdem, ikinci semada Yahya ve İsa, üçüncü semada Yûsuf, dördüncü semada İdris, beşinci semada Harun, altıncı semada Musa ve beytü'l-mamurun bulunduğu yedinci semada İbrahim Peygamber'le buluştu; sidretü'l-müntehâya vardı ve Allah'ın huzuruna çıktı. Burada Allah elli vakit namazı farz kıldı. Dönüşte Hz. Musa elli vakit namazın ümmetine ağır geleceğini söyleyip Allah'tan onu hafifletmesini istemesini tavsiye etti. Namaz beş vakte indirilinceye kadar Hz. Peygamber'in Allah'a müracaatı ve Hz. Musa ile diyalogu devam etti. Bir rivayete göre Hz. Peygamber'e miraçta Bakara Suresi'nin son âyetleri indirilmiş ve Allah'a ortak koşmayanların affedileceği müjdesi verilmiştir." 33

1.2. Arap ve Fars Edebiyatlarında Miraç

Arap edebiyatında İmam Gazzâlî (öl. 1111) ile başlayan ve devam ettirilen bir miraç yazma geleneği vardır. Ancak bu gelenek çerçevesinde yazılan eserler mensurdur. Sadece Kâ'b İbni Züheyr'in Hz. Muhammed için yazmış olduğu *Kasîde-i Bürde*'si içerisinde miraçla ilgili on bir beyit bulunmaktadır. İran edebiyatında ise çok sayıda manzum miraciyye yazılmıştır. Nizamî (öl. 1203)'nin *Hamse*'sinde, Attar (öl. 1293)'in *İlâhî-nâme* ve *Esrâr-nâme*'sinde, Molla Camî (öl. 1492)'nin *Mirkâdü'l-Akaid*'inde, Hüseyin Vâiz Kâşîfî (öl. 1505)'nin *Lubb-i Lubâb-ı Mânevî*'sinde Hacı Mansûr (XV. yy.)'un *Nebî-nâme*'sinde ve müellifi meçhul *Medh-i Hazret-i Resûl* isimli eserde miraciyyeler bulunmaktadır. Bu manzum miraciyyelerin yanında pek çok Farsça mensur miraciyye de yazılmıştır³⁴.

1.3. Türk Edebiyatında Miraç

Miraç başlangıçta siyerlerin bir bölümü hâlinde iken, sonradan mevlid, hilye ve benzeri konular gibi müstakil hâle gelmiş; XII. asırdan beri gerek manzum gerekse mensur mirâc-nâmeler yazılmıştır³⁵. Miraç Türk edebiyatında en çok işlenen konular arasındadır. Bu konu "mirâc-nâme, mirâciyye, mirâcü'n-Nebî" vb. adlarla anılan müstakil miraç kitaplarında işlendiği gibi, siyer, mevlid, hilye ve mucizât-nâme gibi eserlerde de görülür. Türk edebiyatında miraç konusunda müstakil olarak yazılan ve şu ana kadar gerek neşredilen gerekse yazma olarak tespit edilen eserlerdeki beyit sayıları 102 ila 1855 arasında değişmektedir³⁶. Bu durum bize müstakil mirâc-nâmelerin hacim bakımından büyük eserler olmadıklarını gösterir.

³³ Salih Sabri Yavuz, a.g.m., İstanbul 2005, s. 132.

³⁴ Metin Akar, a.g.e., Ankara 1987, s. 91-95.

³⁵ Metin Akar, a.g.e., Ankara 1987, s. 319.

³⁶ Metin Akar, a.g.e., Ankara 1987, s. 321.

Miraç, Türk edebiyatında dinî-tasavvufî konulardan aşk konularına kadar pek çok mesnevîde bir bölüm olarak yer alır. Bundan başka bazı divanlarda da bilhassa kasidelerin *nesîb* bölümlerinde işlendiği görülmektedir. Şairler na't türündeki kasidelerinde, Hz. Peygamber'i överken mucizelerini anlatarak, bu mucizelerin diğer peygamberlerin mucizelerinden üstün olduğuna dikkat çeker ve bu arada miraç mucizesini de överler. Ayrıca divanlarda miraciyye türünde kasideler de bulunur.

Miraç konusu işlenirken nazım şekli olarak divanlarda kaside, mesnevîlerde mesnevî, müstakil mirâc-nâmelerde de mesnevî tercih edilmiştir³⁷. Miraç dinî mûsikîde ve Türk-İslâm minyatür sanatında da işlenmiştir. Konunun bu kadar geniş alanlarda ele alınması miraç hadisesinin önemi ile izah edilebilir.

Miraç, Türk edebiyatında ilk defa bir motif olarak *Satuk Buğra Han Destanı*'nda görülür. Çağatay sahasında, XII. yüzyılda Hakîm Ata tarafından yazıldığı kabul edilen 122 beyitlik *Mirâc-nâmetü'l-hazret* adlı eser, türün ilk müstakil örneği sayılır. Anadolu sahasında ilk müstakil miraciyye ise XV. yüzyılın başında Ahmedî (öl. 1412) tarafından 1405 (H 808) tarihinde yazılan *Tahkik-i Mirâc-ı Resûl* başlıklı 497 beyitlik eserdir. Bu miraciyye, şairin *Dîvân*'ındaki kısa miraciyyeden farklı olduğu gibi *İskender-nâme*'sindeki mevlid bölümünden de ayrılır³⁸. Yine XV. yüzyıl şairlerinden İbrahim Bey'in 275 beyitlik *Mirâc-nâme*'si Anadolu sahasında yazılmış ilk manzum mirâc-nâmelerden birisidir³⁹. Anadolu sahasında yazılan manzum mirâc-nâmelerin eskilerinden biri de 494 beyit olarak neşredilen anonim bir mirâc-nâmedir⁴⁰.

Ahmedî'nin *Cemşîd ü Hurşîd*'i, Fuzûlî (öl. 1556)'nin *Leylâ vü Mecnûn*'u, Ali Şîr Nevâî (öl. 1501)'nin *Hamse*'sini teşkil eden mesnevîlerindeki miraç bölümleri de tanınmış örneklerdendir. Daha sonraki yüzyıllarda Türk edebiyatında gerek müstakil gerekse divan ve mesnevîlerde bir bölüm olarak miraç yazmak bir gelenek hâlini almış ve asırlardan asırlara gelişerek devam etmiştir.

Metin Akar, miraciyyelerin özellikle XVI. yüzyıldan sonra divanlara girdiğini, XVII ve XVIII. yüzyıllarda hemen hemen her divan şairinin bir, ya da birkaç miraciyye yazdığını, bu geleneğin XIX. yüzyılda da devam ettiğini, ancak

³⁷ Metin Akar, a.g.e., Ankara 1987, s. 321.

³⁸ Mustafa Uzun, "Mirâciyye mad.", *İslâm Ansiklopedisi*, c. 30, TDV. Yay., İstanbul 2005, s. 136.

³⁹ Musa Duman, "İbrahim Bey'in Mirâc-nâmesi: İmla Özellikleri, Metin, Sözlük ve Ekler Dizini", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c. 27, İstanbul 1997, s. 171.

⁴⁰ Hayati Develi, "Eski Türkiye Türkçesi Devresine Ait Manzum Bir Mirâc-nâme", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c. 28, İstanbul 1998, s. 81-228.

XVII ve XVIII. yüzyıllarda olduğu kadar çok ve güzel miraciyyelerin yazılmadığını, divanında miraciyyesi bulunan ilk şairin de Lâmiî Çelebi (öl. 1532) olduğunu söyler⁴¹. Ancak Lâmiî Çelebi'den önce Cemâlî (öl. Fâtih devri sonları veya II. Bâyezîd devri başları?), *Dîvân*'ında, ayrı bir bölüm olmasa da birkaç beyitle miraçtan bahsetmiştir. Cemâlî sözü edilen eserinde Hz. Peygamber'in arşa yükseldiğini, Cebrail'in kendisine yol arkadaşı olduğunu, 'kâbe kavseyn'e ulaştığını, Tanrı ile görüştüğünü, sayısız hediyeler aldığını, bunca menzilleri aşarken azık götürmediğini, 'Burak' üzerinde seyahat ettiğini ve tekrar yeryüzüne döndüğünü anlatır⁴². Sonraki yüzyıllarda divanlarda miracın ayrı bir bölümde anlatılması sık görülen bir durumdur. Söz gelişi XVII. yüzyıl şairlerinden Neşâtî Ahmed Dede (öl. 1674)'nin *Dîvân*'ında kaside şeklinde 55 beyitlik bir miraciyyesi bulunmaktadır⁴³.

Divanlarda miraç bölümlerinin dışında kaside, gazel başta olmak üzere diğer nazım şekillerinde miraç motiflerine yer verilmiştir. XV. yüzyıl şairlerinden Mesîhî, (öl. 1512), *Dîvân*'ında Burak'ı, çabukluğu yönünden şimşeğe, binek hayvanı olması bakımından da ata benzetir⁴⁴. Mesîhî ayrıca Burak'ı yücelik âlemine de çıkarır⁴⁵. Onun *Dîvân*'ında 'sidre'de geçer⁴⁶. Dua kuşunun *sidre* ve

⁴¹ Metin Akar, a.g.e., Ankara 1987, s. 130.

⁴² İ. Çetin Derdiyok, *Cemâlî, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı*, Harvard University, USA 1994, s. 54, 55/b. 25-34.

⁴³ Mahmut Kaplan, *Neşâtî Dîvânı*, Akademi Kitabevi, İzmir 1996, s. 12-17.

⁴⁴ Mine Mengi, *Mesîhî Dîvânı*, Ankara 1995, s. 32/b. 12; s. 308/4/b. 2, 3.

⁴⁵ Mine Mengi, a.g.e., Ankara 1995, s. 79/22/b. 12.

⁴⁶ *Sidre, tûbâ ve arşın* nerede oldukları ve mahiyetleri hakkında kaynaklarda çeşitli bilgiler vardır. *Sidre/sidretü'l-müntehâ* sözü *Kur'ân-ı Kerîm*'de Necm, 53/14, 16. âyetlerde geçer. Bu âyetlerden ilkinin anlamı, "sidretü'l-müntehânın yanında"; ikincisinin de, "sidreyi kaplayan kaplamıştı" şeklindedir. *Sidretü'l-müntehâ* son ağaç, yaratıklar âleminin son noktası demektir. Bundan ötesi Tanrı'nın gaip âlemidir; *sidre*dekileri tarif ve tavsif mümkün değildir. *Arş* ise, kâinattaki bütün cisimleri kuşatan ve niteliğini bilemediğimiz bir şeydir. Tanrı önce *arş*ı, sonra suyu, daha sonra da gökleri ve yeri yaratmıştır (Ali Özek-Hayrettin Karaman-Ali Turgut-Mustafa Çağrıncı-İbrahim Kâfi Dönmez-Sadrettin Gümüş, *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, Ankara 1997, s. 221, 525.). "Arş su üzerinde iken gökleri ve yeri altı günde yaratandır. (Hûd, 11/7)" mealindeki âyete istinaden *arşın* su üzerinde bulunduğu tasavvur edilmiştir. Tanrı, *arşın* altında dört ayak üzerinde kırmızı yakut renginde *kürsî*, kendi yeşil zebercet renginde etrafı ise kırmızı yakut renginde *levh* ve yüz yıllık mesafe boyunda zümrüt renginde *kalem* ve *arşın* altında *kürsî*nin karşısında ve cennetin üzerinde beyaz inciye benzer *sidretü'l-müntehâ* denen geniş bir saha yaratmıştır. Bu sahada *tûbâ* denen, kökü sarı altından, dallarının çoğu kırmızı mercandan, yaprakları yeşil zümrütten olan, dalları ve meyveleri cennet köşklerine sarkan bir ağaç ve *arş* ile *kürsî*nin altında, en yüksek adn cenneti olan sekiz cennet yaratmıştır (Ahmet Atillâ Şentürk, "Osmanlı Edebiyatında Felekler, Seyyare ve Sabiteler (Burçlar)", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S 90, İstanbul 1994, s. 133). Bu konularda ayrıca bakınız: *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Devirler/İsimler/Eserler/Terimler*, "Felek mad.", c. 3, Dergâh Yay., İstanbul 1979, s. 179; Cemal Kurnaz, "Felek mad./Edebiyatta", *İslâm Ansiklopedisi*, c. 12, TDV. Yay., İstanbul 1995, s. 306;

tûbâda yuva yaptığını söyler⁴⁷. Cemâlî, *Dîvân*'ında sevgilinin boyunu doğruluğu, inceliği, uzunluğu bakımlarından *sidretü'l-müntehâya* benzetmiştir⁴⁸. Cemâlî, Kaf Dağı'nın itibarının *sidretü'l-müntehâda* son bulduğunu söylerken de *sidre* ve *müntehâ* kelimeleriyle miraca telmihte bulunur⁴⁹. Cemâlî'de ayrıca miraçla ilgili âyetlerden “*mâ-zâga*” ve “*mâ-tagâ*” (Necm, 53/17) iktibaslarını görürüz⁵⁰. *Sidre* motifi Bâkî (öl. 1600) *Dîvân*'ında kalem olarak düşünülür⁵¹. *Dîvân*'da *sidre* (*sidretü'l-müntehâ*) motifi yücelik, yükseklik ve boyla da ilişkilendirilir ve genellikle *tûbâ* ile birlikte geçer⁵². Antalyalı Münîf (öl. 1743-1744), *Dîvân*'ında hayalini, sınırsız oluşu nedeniyle miraca teşbih etmiştir⁵³. Ayrıca o, *müfred* türü bir beytinde yücelikte, Refref'in, Burak'tan önde olduğunu söyler⁵⁴; himmet Hümâ'sıyla da *sidre* ve *arş* arasında ilgi kurar⁵⁵.

Metin Akar, eserinde umumî Türk edebiyatında, XIV. yüzyıldan itibaren mesnevîlerinde miraciyye bulunan bir kısım şairler ve eserlerinin adlarını tespit etmiştir. Bu mesnevîlerin sayısı otuz üç kadardır⁵⁶. Bu çalışmada ele alınan mesnevîlerden; Aşık Paşa (öl. 1332)'nin *Garib-nâme*'si, Mürîdî (XIV-XV. yy.)'nin *Pend-i Ricâl*'i, Lâmiî Çelebi'nin *Vâmık u Azrâ*'sı, Manisalı Câmî (XVI. yy.)'nin *Muhabbet-nâme (Vâmık u Azrâ)*'si, Lârendeli Hamdî (XVI. yy.)'nin *Leylâ ve Mecnûn (Kitâb-ı Hayret-nâme)*'u, Yenipazarlı Vâlî (öl. 1598-99)'nin *Hüsn ü Dil*'i, Gelibolulu Âlî (öl. 1600)'nin *Riyâzü's-sâlikîn*'i, Abdullah-ı Bosnevî (öl. 1644)'nin *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî*'si, Vuslatî Ali Bey (öl. 1688)'in *Gazâ-nâme-i Çehrin*'i Metin Akar'ın tespit ettiği mesnevîlerin dışındadır. Yapılacak başka çalışmalarla bu sayının daha da artabileceği açıktır.

2. Anadolu Sahası Mesnevîlerinde Miraç Bölümleri

Mesnevî, geniş konuların anlatımına uygun bir nazım şeklidir. Şairler,

Şerife Akpınar. “Lâmiî'nin Vâmık u Azrâ Mesnevîsinde Astrolojik Unsurlar”, *Sulçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S 12, Konya 2002, s. 169, 170.).

⁴⁷ Mine Mengi, a.g.e., Ankara 1995, s. 34/b. 37.

⁴⁸ İ. Çetin Derdiyok, a.g.e., USA 1994, s. 54/b. 14; s. 77/b. 3; s. 89/13/b. 3; s. 94/24/b.2; s. 99/36/b.1.

⁴⁹ İ. Çetin Derdiyok, a.g.e., USA 1994, s. 79/b. 41.

⁵⁰ İ. Çetin Derdiyok, a.g.e., USA 1994, s. 54/b. 18.

⁵¹ Sabahattin Küçük, *Bâkî Dîvânı*, Tenkitli Basım, Ankara 1994, s. 51/b. 28.

⁵² Sabahattin Küçük, a.g.e., Ankara 1994, s. 88/III/b. 5; s. 175/120/b. 1; s. 306/333/b. 2; s. 324/363/b. 1; s. 428/528/b. 4.

⁵³ Sabahattin Küçük, *Antalyalı Münîf Dîvânı*, Tenkitli Basım, Ankara 1999, s. 188/b. 7.

⁵⁴ Sabahattin Küçük, a.g.e., Ankara 1999, s. 214/b. 2.

⁵⁵ Sabahattin Küçük, a.g.e., Ankara 1999, s. 224/b. 13.

⁵⁶ Metin Akar, a.g.e., Ankara 1987, s. 125-127.

kaside ve gazelde olduğu gibi mesnevîde tek kafiyeye bağlı kalmadıkları için, düşünce ve duygularını serbestçe ve geniş biçimde anlatabilmektedirler. Geniş bir konuyu topluca ele almak isteyen şairler bu yolu seçerler. Dinî, tasavvufî, ahlâkî, öğretici bir nitelik taşıyan manzum eserler hep mesnevî ile yazılır⁵⁷.

Mesnevîlerin genel plânı; giriş bölümü, konunun işlendiği bölüm ve bitiş bölümü şeklindedir. Miraç bölümü, mesnevîlerin giriş bölümü içerisinde yer alır. Giriş bölümünün başlıkları sırasıyla; besmele, tevhîd, münâcât, na't, mirâç, mucizât, medh-i çehâr-yâr, padişah için övgü, devlet büyüğüne övgü, sebab-i telif şeklinde olabilir. Mesnevîlerin giriş bölümlerinde miracı anlatan şiirlerde Hz. Muhammed'in Tanrı katına yükselmesi konu edilerek Cebrail'in Burak'ı getirmesi, Hz. Peygamber'in Mescid-i Aksa'da namaz kılması; göğe yükselmesi ve her felekten geçişi; Cebrail'in *sidreden* öteye geçemeyişi; Hz. Peygamber'in Tanrı'ya okla yakınlığı mesafesinde olması; ümmeti için dileklerde bulunması; yeryüzüne dönüşü ve yatağını henüz soğumamış bulması, anlatılır⁵⁸.

Mesnevîlerde tevhîd, münâcât, na't, birden çok da olabilir. Bunları tasavvufî küçük manzumeler de izleyebilir. Bundan sonra "Âgâz-ı Dâstân" başlığı altında maksada geçilerek hikâyeye girilir. Hikâye sonunda zamanın padişahı övülür. Şairin kendisinden bahseden "hasbihâl" manzumeleri sıralanır. Sonunda "hâtîme" başlıklı manzume ile eser biter⁵⁹.

Türk edebiyatında bilinen ilk mesnevî Yûsuf Has Hacib (öl. 1077)'in *Kutadgu Bilig* adlı eseridir. Anadolu sahasında ise mesnevînin ilk örneğini XIII. yüzyılda Ahmed Fakîh (öl. 1252?)'in 347 beyitlik *Kutâbu Evsâfi Meşâcîdi's-Şerîfe*'si ile görürüz⁶⁰. 1069-70 yılında nazmedilen *Kutadgu Bilig*, uygun yerlerde dörtlükler sıkıştırılmış, sonuna da kaside şeklinde parçalar eklenmiş, 6645 beyit tutan, başında bir münâcât, na't ve eserin sunulduğu Tabgaç Buğra Han'a övgü bulunan eksiksiz bir mesnevî örneğidir⁶¹. Klâsik tertip hususiyetlerini ihtiva eden *Kutadgu Bilig*, daha önce de Türk edebiyatında mesnevî türünde bir eserin bulunabileceğini muhtemel kılmaktadır. Anadolu sahasında takriben XIII. yüzyılda yazılan *Kutâbu Evsâfi Meşâcîdi's-Şerîfe* Türk

⁵⁷ Agâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, c. 1, Giriş, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1984, s. 103.

⁵⁸ İsmail Ünver, "Mesnevî mad.", *Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divân Şiiri)*, LII (415, 416, 417), TDK. Yay., Ankara 1986, s. 432-435.

⁵⁹ Pervin Çapan, *Mesnevîye Düşen Aşklar, Ali Şîr Nevâyî ve Fuzûlî'nin Leylâ ve Mecnûnları* (Basılmamış Doçentlik Takdim Tezi), Muğla 1999, s. 42.

⁶⁰ Ahmet Atillâ Şentürk, *XVI. Asra Kadar Anadolu Sahası Mesnevilerinde Edebî Tasvirler*, İstanbul 2002, s. 2, 5.

⁶¹ Mustafa İsen-Osman Horata-Muhsin Macit-Filiz Kılıç-İ. Hakkı Aksoyak, *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara 2005, s. 226.

halk edebiyatı özelliği taşıyan bir eserdir⁶². Türk edebiyatında beş mesnevîyi ihtiva eden külliyyata “hamse”, beş mesnevî yazan şaire de “hamse sahibi” denmektedir. Birçok şair bu konuya el atmış, ancak beş mesnevîyi tamamlayıp “hamse sahibi” olabilenler pek azdır. Türk divan edebiyatında ilk hamse yazan şair Ali Şîr Nevaî’dir⁶³.

Mesnevîler konularına göre de dört gruba ayrılır: Birinci grubu; dinî, tasavvufî, ahlaki, ansiklopedi niteliği taşıyan ya da belli alanlarda bilgi veren mesnevîler; ikinci grubu; konusunu menkabelerden ya da tarihten alan mesnevîler; üçüncü grubu; aşk ve macera mesnevîleri; dördüncü grubu da; şehrengizler, sûr-nâmeler, sergüzeşt ve hasbihâller gibi şairlerin gördükleri, yaşadıkları olayları anlatan, toplum hayatından kesitler veren kişileri, meslekleri, düğünleri ve belli yöreleri tasvir eden mesnevîler oluşturmaktadır⁶⁴.

2.1. Miraç Bölümlerinin Şekil Yönünden Değerlendirilmesi

Mesnevîlerde miraç bölümleri -Âşık Paşa, Mürîdî ve Abdullah-ı Bosnevî hariç- eserlerin giriş bölümlerinde bulunmaktadır. Mesnevîlerde miraç bölümlerinden önce, genelde na’t, sonra da halifelere, devlet büyüklerine ya da manevî önderlere methiyeler vardır. Genel durum böyle olmakla birlikte, daha ziyade ilk dönem mesnevîlerindeki miraciyyelerde bu görülmez. Âşık Paşa’da ilk miraç bölümünden önce sekiz cennet, sonra da “*Seni fakir bulup zengin etmedi mi?* (Duhâ, 93/8)” âyeti anlatılır; ikinci miraç bölümünden önce, anne karnındaki ceninden, sonra da söz ve hâlden bahsedilir. Mürîdî’de “fakr”la ilgili beyitlerden sonra miraç anlatılır. Miraç bölümüne bağlı olarak 1220-1237. beyitler arasında 18 beyitlik bir kısım yer alır. Daha sonra ise “*Hikâyet-i sâhib-i isyân*” başlığını taşıyan hikâyeye geçilir. Abdullah-ı Bosnevî’de ise miraca temastan önce şöhretin doğuracağı olumsuzluklardan, sonra ise tevekkül ve kanaatten bahsedilir.

Bu üç mesnevîdeki miraciyyelerin dışında, diğer miraciyyelerin hepsinde, miraciyyelerden önce na’t türü şiirler, sonra ise; Lâmiî Çelebi’nin *Ferhâd ile Şîrîn*’inde şeyhi ve önderi Mîr-i Buhârî ile Muhammed Şâh Efendi el-Fenârî’ye methiye, *Vâmuk u Azrâ*’sında, kitabın yazılış sebebi, Manisalı Câmiî ve Lârendeli Hamdî’de Hz. Ebû Bekir methiyeleri, Yenipazarlı Vâlî ve Vuslatî Ali Bey’de Dört Halife methiyeleri, Gelibolulu Âlî’de III. Murad methiyesi, Nev’î-zâde Atâyî (öl. 1635?)’de IV. Murad methiyesi, Şeyh Gâlib (öl. 1799)’de Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (öl. 1273) methiyesi yer alır.

⁶² Amil Çelebioğlu, *Türk Edebiyatı’nda Mesnevi (XV. Yüzyıla Kadar)*, Kitabevi, İstanbul 1999, s. 22.

⁶³ Hüseyin Ayan, “Dîvân Edebiyatında Hamseler”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi (Ahmed Caferoğlu Özel Sayısı)*, Fasikül: I (10), Ankara 1979, s. 87, 89.

⁶⁴ İsmail Ünver, a.g.m., Ankara 1986, s. 438-443.

Anadolu sahasında mesnevîsinde miraç bölümü bulunan ilk şair XIV. yüzyılda Âşık Paşa'dır⁶⁵. Âşık Paşa 1330 (H 730) yılında tamamladığı ve toplam 10.613 beyit olan⁶⁶ *Garib-nâme*'sinde iki ayrı yerde mirâc-nâme yazmıştır. Âşık Paşa'nın mirâc-nâmesi Anadolu'daki Türk edebiyatında bir başlangıç ve temel teşkil eder⁶⁷. Bu mirâc-nâmelerden ilkinin başlığı "*İkinçi dâsitân sekizinçi bâbdan beyân ider Kuds-i mübâreki ve Hazret-i Risâlet mi'râcını ve her ne kim ol makâm-ı mübârekte vardur sırât ve mîzân ve gayrihi teshîm itdürüp tafsîl ider.*" şeklindedir ve mesnevînin 5733-5833. beyitleri arasında yer alır⁶⁸. İkinci mirâc-nâme ise "*Yidinçi dâsitân dokuzinçi bâbdan beyân-ı sıfat-ı tâ'at ve ibâdet ve mi'râc-ı Hazret-i Risâlet aleyhi's-selâm ider kim niçe dokuz felekden ubûr idüp Hazret-i İzzete irişdi ve du'afâ ve mesâkin için magfîret dileyüp tâ'at getürdi.*" başlığı altında olup mesnevînin 8174-8367. beyitleri arasındadır⁶⁹. Âşık Paşa *Garib-nâme*'sini baştan sona *Fâilâtün Fâilâtün Fâilün* kalıbıyla yazmıştır. On bölümden meydana gelen eserin her bölümünde ayrı ayrı on hikâyeye yer verilmesi ve bölümden bölüme genişleyerek bir nizam içinde gittikçe açılması, *Garib-nâme*'nin en dikkat çekici özelliğidir⁷⁰. İlk miraç bölümü sekizinci bölümün ikinci hikâyesi, ikinci miraç bölümü de dokuzuncu bölümün yedinci hikâyesi olarak *Garib-nâme*'de yer alır. Her iki miraç bölümünde bulunan beyit sayısı 295'tir. Bölümlerdeki ara başlıklar âyet ve hadislerden seçilmiştir.

Mürîdî'nin miraciyyesi 3748 beyti bulan *Pend-i Ricâl* mesnevîsinde "*Hikâyet-i leylet-i Mi'râc*" başlığı altında, eserin 1190-1219. beyitleri arasında yer alan, 30 beyitlik *Mefâilün Mefâilün Feûlün* kalıbıyla yazılmış bir manzumedir⁷¹. Mürîdî'nin mesnevîsi yirmi bir meclistir. Miraç, "*El-meclisü'l-sâdis fi beyâni'l-fakr*" başlığını taşıyan altıncı meclistedir.

XVI. yüzyıl şairlerinden Lâmiî Çelebi'nin 8157 beyitlik *Ferhâd ile Şîrîn* (telif tarihi 1516'dan sonra) mesnevîsinin "*Ol şeh-süvâr-ı meydân-ı lâhût ve ol şehriyâr-ı eyvân-ı melekûtun mi'râc-ı rûh [ve] minhâc-ı cismânisi vasfındadır ki...*" sözleriyle başlayan yedinci bölümü, 94 beyitlik bir miraciyyedir⁷². Miraç bölümünün vezni, mesnevînin de vezni olan *Mefâilün Mefâilün Feûlündür*.

⁶⁵Kemâl Yavuz, "Anadolu'da Başlayan Türk Edebiyatında Görülen İlk Mirâc-nâmeler: Âşık Paşa ve Mirâc-nâmesi", *İlmî Araştırmalar Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri*, (8), İstanbul 1999, s. 247, 249.

⁶⁶Kemâl Yavuz, *Âşık Paşa, Garib-nâme*, c. I/1, İstanbul 2000, s. XLVI, L.

⁶⁷Kemâl Yavuz, a.g.m., İstanbul 1999, s. 249.

⁶⁸Kemâl Yavuz, *Âşık Paşa, Garib-nâme*, c. II/1, İstanbul 2000, s. 21-41.

⁶⁹Kemâl Yavuz, a.g.e., c. II/2, s. 489-525.

⁷⁰Kemâl Yavuz, a.g.e., c. I/1, s. XLV-XLVII.

⁷¹Atabey Kılıç, *Mürîdî ve Pend-i Ricâl Mesnevîsi İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin*, İzmir 2005, s. 255-259.

⁷²Hasan Ali Esir, a.g.e., İstanbul 1998, s. 177-179/b. 661-754.

Lâmiî Çelebi'nin Kanunî Sultan Süleyman'a sunduğu 5879 beyit ve 102 beyitlik *Vâmık u Azrâ* mesnevîsinde de 71 beyitlik bir miraç bölümü bulunmaktadır⁷³. Miraç bölümü *Vâmık u Azrâ*'da "Ol 'ankâ-yı zî-bâl-i siyâdet ü hümâ-yı hümâyûn-fâl-i sa'âdetün 'sübhânellezi esrâ bi-'abdihî leylen' fehvâsınca..." başlığı altında 250-320. beyitler arasındadır ve *Fâilâtün Fâilâtün Fâilün* kalıbıyla söylenmiştir. Bölümde gece tasviri ve Cebrail'in gelişinden sonra 267-279. beyitler arasında "Sıfat-ı Burâk" başlığı altında, Burak'ın vasıfları, 280-289. beyitlerde; "Tertîb-i eflâk ü seyyârât" başlığı altında Hz. Peygamber'in göklere yükselişi; 290. beyitten sonra "Tertîb-i burûc-ı isnâ aşer" başlığı altında da on iki burcun hâlleri ve miracın tamamlanışı zikredilmiştir.

Kanunî devri şairlerinden Manisalı Câmiî'nin Kanunî'nin saltanatı yıllarında (1520-1566) yazdığı 5240 beyitlik *Muhabbet-nâme (Vâmık u Azrâ)*'sinde 128-252. beyitler arasında "Mi'râc-ı kadr-i âlî hâtemü'l-enbiyâ vü sultân-ı serîr-i kurb-ı ev-ednâ" başlığını taşıyan bir miraciyesi bulunmaktadır⁷⁴. Miraciye *Mefâilün Mefâilün Feûlün* kalıbıyla yazılmış olup 125 beyittir.

Lârendeli Hamdî'nin 1542 (H 949)'de tamamladığı ve toplam 5441 beyit olan *Leylâ ve Mecnûn (Kitâb-ı Hayret-nâme)* mesnevîsinde miraç bölümü mesnevînin 287-399. beyitleri arasında olup "Güftâr-ı der mi'râc-ı Hazret-i Risâlet 'aleyhi's-selâm" başlığını taşımaktadır⁷⁵. Miraciye, *Mefâilün Mefâilün Feûlün* kalıbıyla yazılmıştır ve 113 beyittir.

XVI. yüzyıl şairlerinden Yenipazarlı Vâlî'nin 1593? (H 1002?) tarihinde tamamladığı ve toplam 3563 beyit olan *Hüsn ü Dil* mesnevîsinin konu başlıkları manzumdur. Miraçla ilgili bölümün başlığı "Din malı ondan revaç buldu. Miraç gecesi onun saçının ucu gibidir."⁷⁶ anlamındaki Farsça;

Yâft ez-vey metâ'-ı dîn revâc

Çün ser-i mûy-ı u şeb-i Mi'râc

şeklindeki başlıktır. Mesnevîde miraçla ilgili bölüm 160-219. beyitler arasındadır⁷⁷. Miraciye, *Mefûlü Mefâilün Feûlün* kalıbıyla yazılmıştır; 60 beyittir.

XVI. yüzyılın tarihçi ve ediplerinden Gelibolulu Âlî'nin *Riyâzü's-sâlikîn* mesnevîsi, içinde miraç bölümü bulunan mesnevîlerdendir. Âlî, eserini 1590 (H

⁷³ Gönül Ayan, *Lâmiî Vâmık u Azrâ, İnceleme-Metin*, Ankara 1998, s. 124-129.

⁷⁴ M. Esat Harmancı, a.g.e., İstanbul 2003, s. 248-258.

⁷⁵ Belal Saber Mohamed Abdel-Maksoud, a.g.e., İstanbul 2004, s. 25-34.

⁷⁶ M. Fatih Köksal, a.g.e., İstanbul 2003, s. 68.

⁷⁷ M. Fatih Köksal, a.g.e., İstanbul 2003, s. 219-225.

998)'da tamamlamıştır⁷⁸. Toplam 2834 beyit olan mesnevîde miraçla ilgili bölüm 224-263. beyitler arasında bulunmaktadır⁷⁹. Başlığı “*Der-vasf-ı Mi'râc ve mu'cizât-ı bâhirü'l-ibtihâc*” olan bölümün beyit sayısı 40'tır. Miraciyye *Müfteilün Müfteilün Fâilün* kalıbıyla yazılmıştır.

XVII. yüzyıl mesnevî edebiyatının tanınmış simalarından hamse sahibi Nev'î-zâde Atâyî'nin *Sohbetü'l-Ebkâr*'ında, “*Der sıfat-ı şeb-i Mi'râc ve seyrân-ı sirâc-i vehhâc*” başlığı altında 76 beyitlik bir miraciyye vardır. Atâyî, *Sohbetü'l-Ebkâr*'ını *Hamse*'sinin üçüncü mesnevîsi olarak 1625 (H 1035)'te tamamlamıştır. Miraç bölümü 3530 beyitlik eserin, 227-302. beyitleri arasındadır⁸⁰. Miraciyye *Fe'îlâtün(Fâ'îlâtün) Fe'îlâtün Fe'îlün(Fa'îlün)* kalıbıyla yazılmıştır.

“Şârih-i Füsûs” olarak da bilinen Abdullah-ı Bosnevî, *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî*'sini IV. Murad döneminde 1629 (H 1038)'da tamamlamıştır. Bosnevî'nin *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî*'si Yûsuf-ı Sîneçâk'ın, Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinden seçtiği 366 beytin manzum şerhidir. Eser 8673 beyitlik bir mesnevîdir. *Mesnevî*'deki orijinal beyitlerle birlikte bu sayı 9.039'dur. Eser, asıl konuya girmeden 28 beyitlik bir giriş bölümüyle başlar, daha sonra bölümlere geçilir. Eser 33 bölümdür⁸¹. Eserde miraç, yokluğun faydalarının anlatıldığı 30. bölümde “*Der-beyân-i fevâid-i nîstî*” başlığı altında

Çist mi'râc-ı felek in nîstîst
'Âşikân-râ mezheb ü dîn nîstîst

beytinin 78 beyitlik şerhidir⁸². Abdullah-ı Bosnevî, daha sonra;

Kâr-gâh-ı genc-i Hak der-nîstîst
Garrâ-i hestî çi dâni nîst çîst

beytine yine yokluk çerçevesinde 35 beyitle şerh koyar ve Burak motifine geçer.

Hoş Burâkî kist hank-i nîstî
Sûy-i hestî ârdet ger nîst

beytini de 8 beyitle şerh eder⁸³. Bölümler *Fâilâtün Fâilâtün Fâilün* kalıbyıdır.

Mesnevîsinde miraç bölümü bulunan şairlerden biri de Bosna bölgesinde doğup yetişen Vuslatî mahlaslı Ali Bey'dir. Ali Bey'in “*Gazâ-nâme-i Çehrin*” adlı 3102 beyitlik mesnevîsi Merzifonlu Kara Mustafa Paşa (öl. 1683)'nın 1678

⁷⁸ Mehmet Arslan-İ. Hakkı Aksoyak, *Gelibolulu Âli, Riyâzî's-sâlikîn*, Sivas 1998, s. 8.

⁷⁹ Mehmet Arslan-İ. Hakkı Aksoyak, a.g.e., Sivas 1998, s. 67-70.

⁸⁰ Muhammet Yelten, a.g.e., İstanbul 1999, s. 19-24.

⁸¹ Mehmet Malik Bankır, *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî*, c. 1 (Metin), (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2004, s. 22-26.

⁸² Mehmet Malik Bankır, a.g.e., İstanbul 2004, s. 492-497/b. 6474-6551.

⁸³ Mehmet Malik Bankır, a.g.e., İstanbul 2004, s. 499, 500/b. 6587-6594.

yılında gerçekleştirdiği ve Çehrin Kalesi'nin fethiyle sonuçlanan seferi hikâye eder. Gaza-nâme (zafer-nâme) tarzındaki eser 1678 (H 1089)'de tamamlanmıştır. Miraç bölümü “*Der-beyân-ı Mi'râc ki mu'cize-i 'azîme-i ân nûr-ı vehhâcest*” başlığı altında 85 beyit olup eserin 202-286. beyitleri arasında bulunmaktadır⁸⁴. Miraciyye *Feûlün Feûlün Feûlün Feûl* kalıbıyla yazılmıştır.

XVIII. yüzyılın ve Klâsik Türk edebiyatının en büyük şairi Şeyh Gâlib'e şöhret kazandıran ve 1782-83 (H 1197) yılında tamamladığı *Hüsn ü Aşk* mesnevîsinde “*Der menkabet-i Mi'râc-ı şerîf-i Nebvî ve mu'cize-i bâhire-i Mustafavî*” başlığı altında 94 beyitlik bir miraciyye bulunmaktadır. Miraciyye 2042 beyit olan eserin 43-136. beyitleri arasındadır⁸⁵. Miraciyye, *Mefûlû Mefâilün Feûlün* kalıbıyla yazılmıştır.

2.2. Miraç Bölümlerinin İçerik Yönünden Değerlendirilmesi

Âşık Paşa'dan Şeyh Gâlib'e kadar incelenen mesnevîlerde miraciyyelerin içerik yönünden benzerlikleri çok fazladır, böyle olmakla birlikte bazı farklar da görülür. Hemen bütün mesnevîlerde miraç, baştan sona bazı motifler çerçevesinde anlatılmıştır. Şairler zaman zaman hayal güçlerine dayanan yorum ve tasvirler yapmışlar, bunun neticesinde de bu farklar ortaya çıkmıştır.

Âşık Paşa'nın *Garib-nâme*'sinde iki mirâc-nâmenin olduğu daha önce söylendi. Mirâc-nâmelerden ilkinde Hz. Peygamber'in Mekke'den Kudüs'e gelişi; ikincisinde ise göklere yükselişi; Cebrail ile olan yolculuğu; bu yolculukta gördükleri ve meleklerin hâlleri anlatılır⁸⁶. Âşık Paşa'nın, miracı bu şekilde iki bölüme ayırması onun, miracın *Kur'ân*'da ve hadislerde geçen aşamalarını iki ayrı bölümde anlatmak istemesinden kaynaklanmaktadır. Yukarıda değinildiği gibi miracın *Kur'ân*'da geçen birinci aşaması Hz. Peygamber'in Mescid-i Haram'dan Beytü'l-Makdis (Kudüs)'e götürülmesidir. Bu aşama *Kur'ân*'da “*esrâ*” olarak geçer. İkinci aşama ise Hz. Peygamber'in Beytü'l-Makdis'ten Tanrı katına yükselişidir. Bu aşama *Kur'ân*'da geçmez, bazı hadislerde anlatılır.

Âşık Paşa ilk miraciyyesinde Tanrı'yı andıktan ve kâinatın yaratılışını anlattıktan sonra, Kudüs'teki Mescid-i Aksa ve Kubbetü's-Sahra'yı duvarından kubbesine, kapısından penceresine kadar en ince ayrıntısı ile anlatır. Hz. Peygamber'in göklere buradan yükseldiğini söyler; onun göklere yükseldiği yer olan Sahra Taşı'nı anlatır. Orada geçmiş peygamberlere imam olduğundan ve namaz kıldığından bahseder. Namazın bir rivayette gökler üstünde, başka bir rivayette de Kudüs'te kıldığına dair iki rivayetin bulunduğunu söyler. Âşık

⁸⁴ Mustafa İsen-İ. Hakkı Aksoyak, a.g.e., Ankara 2003, s. 45-52.

⁸⁵ Muhammet Nur Doğan, a.g.e., İstanbul 2002, s. 30-47.

⁸⁶ Kemâl Yavuz, a.g.m., İstanbul 1999, s. 249.

Paşa daha sonra Kubbetü's-Sahra çevresini anlatır. O yörede halkın görüp ibret alması için terazinin ve sıratın bir örneğinin olduğundan bahseder; Hz. Davud'un Kubbetü's-Silsilesi; orada haklıyı haksızdan ayıran bir zincirin bulunduğunu; ayrıca Zir-zemin denen yerde, Hz. İsa'nın beşiği olarak adlandırılan büyük bir ak mermerin ve iki mihrabın olduğunu; birinde Hz. Peygamber'in namaz kıldığını, diğerinde de Hz. Meryem'in dualar ettiğini anlatır. Bâb-ı Cennet ve Tövbe Kapısı'nın ve bunların hepsinin Kudüs'te Harem'de olduğunu söyler. Âşık Paşa gördüklerini ne eksik ne fazla anlatmadığını da sözlerine ekler. Ancak hikmetli şeyleri anlatmakta sözün kifayetsiz oluşundan da yakınmadan edemez. Herkese oraları gidip görmeyi tavsiye eder. Âşık Paşa'nın bu hikâyesi o kadar gerçekçidir ki, âdeta okuyucuya oraları bizzat gidip gördüğü izlenimini verir.

Âşık Paşa ikinci miraciyyesinde, sözlerine gönlüne güzel bir düşünce doğduğunu ve gönlünün o düşünceyle göklere havalandığını, kulluğun ne demek olduğunu, Hz. Peygamber'in gelişi ile her şeyin mükemmelleştiğini, Tanrı'nın, onu peygamberlerin en üstünü, ümmetini de bütün ümmetlerin en değerlisi yaptığını söyleyerek başlar. Daha sonra Hz. Peygamber'in göklere yükselmesini, Tanrı ile buluşmasını anlatır. Âşık Paşa'da, Tanrı'nın Cebrail'i göndererek onu davet etmesi, Cebrail'in Burak'ı getirmesi ve göğe yükselme hazırlıkları diğer mesnevîlerdeki miraciyyelere benzer. Hz. Peygamber'in göğe çıkması ve orada sayısız meleklerin ibadetle meşgul olması, Cebrail'den bu işin sırrını sorması, Cebrail'in verdiği cevaplar, Hz. Peygamber'in bu dünya göğünden geçip her gök katında buna benzer durumlarla karşılaşması; söz gelişi ikinci gökte rükû hâlindeki kullar, üçüncü gökte sayısız meleklerin yere kapanmaları, dördüncü gökte tahiyatta oturarak Tanrı kulluğunda bulunmaları, beşinci gökte Tanrı'yı zikretmeleri, altıncı gökte el açıp duaya durmaları, yedinci gökte hâllerini Tanrı'ya arz etmeleri, sekizinci gök (*kürsi*)te Tanrı sevgisiyle dolu olmaları, dokuzuncu gök (*arş*)te kendilerinden geçerek birlik denizinde yüzmeleri Âşık Paşa'ya has yorumlardır. Hz. Peygamber'in Tanrı katına ulaşması, Tanrı ile arasının iki kaş arasından daha yakın olması, orada Hz. Peygamber'e ilim verilmesi, ayrıca beş vakit namazın farz kılınması ve miraçtan dönülmesi diğer mesnevîlerdeki miraçlarla benzerlik gösterir. Hz. Peygamber'in göklere yükselirken her gök katında gördüğü meleklerin hâlleri Âşık Paşa'ya göre aslında namazın tarifidir ve onların hepsi iki rekât namazda bulunmaktadır. Ona göre miraç namazdadır ve insanlar miraca yerde kavuşmuşlardır. Âşık Paşa'nın bu ikinci mirâc-nâmesi namazın önemi ekseninde gelişir.

Mürîdî'nin *Pend-i Ricâl* mesnevîsinde miraç konusu daha değişiktir. Bazı rivayetlerde cennet ve cehennem ziyaretleri de miraca dâhildir. Cennet bazı rivayetlere göre yedinci, bazı rivayetlere göre de birinci kat gökte bulunmaktadır; bazı rivayetlerde de cennetten hiç bahis yoktur. Cehennem bir tasvirde birici kat

gökte yer almaktadır; bir başkasına göre cehennemliklerin ceza gördüğü yer, gök ile yer arasındaki yol üzerindedir ve Hz. Peygamber burayı Beytü'l-Mukaddes (Beytü'l-Makdis)'e seyahatinde görmüştür⁸⁷. Mürîdî'nin miracı bu rivayetlerde anlatılanlara benzer. Hz. Peygamber miraç yolunda cennete uğrar. Cennette sena eden, dilek dileyen sayısız melek görür; bu meleklerin bir kısmı köşkler, binalar yapar, bir kısmı da bağ bahçe işleriyle uğraşır. Bunlara bakanların gözleri kamaşır, elleri titrer, ayakları dolaşır. Hz. Peygamber onları görünce yanında bulunan Cebrail'e; "Bu makamlar kimindir, Tanrı bu melekleri niye yaratmıştır?" diye sorar. Cebrail, Hz. Peygamber'e; "Senin zikir ehli, aşk ateşinde yanan has ümmetin var, bu saraylar onlar içindir, hatta bunlardan başka binlercesi daha var; bu melekler de onlara hizmet eder." der. Hz. Peygamber bunları duymaktan mutlu olur. Hz. Peygamber bir süre sonra bu yapılardan bazılarının yıkılmış olduğunu görür; Cebrail'den bu işin sırrını sorar. Cebrail, Hz. Peygamber'e; "O gördüğün ümmetinden bazıları zikir ehli iken yanlış yola saptılar, melekler de onların binalarını yıktı; onun için bu binalardan bazılarını yıkık, bazılarını da mamur görürsün." der. Hz. Peygamber bu durum karşısında secdeye kapanır, ümmetinin yanlış yola düşmemesi için Tanrı'ya yalvarır.

"Şârih-i Füsûs" olarak da bilinen Abdullah-ı Bosnevî miracı farklı yorumlayan şairlerdendir. Bosnevî *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî*'sinde miracı, manevî yokluk çerçevesinde değerlendirir. O, miracın kulun Tanrı'da yok olması olduğuna vurgu yapar. Halvetin müminin miracı olduğunu söyler. Manevî yokluğu, "ebedî var olmak, iki âlemde iyi iş yapmak, can ve gönlü Hak'ta yok etmek ve gönlü Hak nurundan doldurmak" şeklinde tarif eder ve Hz. Peygamber'in bu şekilde miraca yol bulduğunu söyler⁸⁸. Bosnevî, Hz. Peygamber'in Miraç gecesindeki binitlerinden Burak'ı da, "varlık canibine giden yokluk atı" olarak tarif eder. "Bu ata binen bir anda ebedîlik mülküne ulaşır," der.

Miracı bu şekilde yorumlayanların dışında, incelenen diğer mesnevîlerde şairler *Kur'ân* ve hadislerin ışığında miracı anlatmış ve büyüklüğüne işaret etmiş, insanın kavrama gücünün ötesinde büyük bir mucize olduğuna değinerek ona olduğu gibi inanmak gerektiği hükmüne varmışlardır. Bu konuda Lâmiî Çelebi şöyle der: "Bütün bunlar insan aklının nasıl ve niçininin dışındadır; gönül kulağı o sözleri işitemez, can gözü de o güzelliği göremez; akıl atı o sahrada topal, anlayış elbisesi de o boya kısa gelir."⁸⁹

Şairler miracı anlatmaya o gecenin tasviriyile başlarlar. Miraç gecesini çok kutlu ve olağanüstü bir gecedir. Gökyüzü nurla doludur o gece. Ay ışığı âlemi

⁸⁷ J. Horovitz, "Miraç mad.", *İslâm Ansiklopedisi*, c. 8, Eskişehir 1997, s. 346.

⁸⁸ Mehmet Malik Bankır, a.g.e., İstanbul 2004, s. 492-497/b. 6474-6551.

⁸⁹ Hasan Ali Esir, a.g.e., İstanbul 1998, s. 179/b. 745-747.

daha güzel aydınlatmaktadır. O gece karanlıkla aydınlık bir aradadır. Lâmiî Çelebi, Miraç gecesini, Kadir gecesine, o gecede ki yıldızları da dolunaya benzettir⁹⁰. Manisalı Câmîî, o gece, cihanın Hz. Peygamber'in yüzünün nurundan aydınlandığını söyler⁹¹. Vuslatî Ali Bey, o geceyi güneşin Halvetî ayın da Celvetî olduğu ve her yıldızın gönül aydınlığına sebep olduğu parlak bir gece olarak tarif eder⁹². Şeyh Gâlib ise o geceyi irfan sahibi Hz. Bilal gibi simsiyah ve bu siyahlık içinde parlayan iman nuru ile aydınlık bir gece şeklinde anlatır⁹³. O gecede felekler mutlu, melekler Tanrı'yı tesbih etmektedirler. Hz. Peygamber Ümmühani (Hz. Ali'nin ablası)'nin evindedir. Bu esnada Cebrail (Nâmûs-ı Ekber) gelir, Hz. Peygamber'e Tanrı'nın selâmını getirir ve Tanrı'nın onun göklere yükselmesini ve *arş* üzerine sancağını dikmesini istediğini iletir; melekler de kendisini orada beklemektedirler.

Hadislerde Hz. Peygamber'in Miraç gecesi Mekke'den Kudüs'e kadar Burak'la gittiğini, yerden göklere miraçla çıktığı anlatılmaktadır. M. Hamdi Yazır da Hz. Peygamber'in Beytü'l-Makdis'e kadar Burak'la, dünya göğüne kadar miraçla, yedinci göğe kadar meleklerin kanatlarıyla, *'sidre-i müntehâ'*ya kadar Cibril'in kanadıyla, oradan *'kâbe kavseyn'*e kadar da Refref'le gittiğini bildirmektedir⁹⁴. Ancak mesnevîlerde Miraç gecesi Hz. Peygamber'in *'sidre'*ye kadar Burak üzerinde seyahat ettiği anlatılmaktadır. Yenipazarlı Vâlî ve Nev'î-zâde Atâyî, Hz. Peygamber'in *sidreye* kadar Burak'la gittiğini söylerler⁹⁵. Nev'î-zâde Atâyî, Hz. Peygamber'in *sidreden* sonra ise yoluna Refref'le devam ettiğini belirtir⁹⁶.

Hz. Peygamber'in Cebrail'in getirdiği Burak'a binmesinden göklere yükselmesine kadar olan aşama umumiyetle mesnevîlerde aynıdır. Miracın daha sonraki safhası olan ve sadece hadislerde anlatılan, Hz. Peygamber'in göklere yükselmesi ve Tanrı ile arada engel olmaksızın görüşmesi şairlerin farklı yorumlarına konu olmuştur. Yukarıda hadis kaynaklarına dayanarak verilen özetle, Hz. Peygamber'in göklere yükselirken her bir gök katında görüştüğü peygamberlerden bahsedilir. Mesnevîlerde bu peygamberlerden başka, gök katlarında; birinci gökte Ay'ın, ikinci gökte Utarid'in, Üçüncü gökte Zühre'nin, dördüncü gökte meleklerin, beşinci gökte Behram'ın, altıncı gökte Müşteri'nin,

⁹⁰ Hasan Ali Esir, a.g.e., İstanbul 1998, s. 177/b. 661.

⁹¹ M. Esat Harmancı, a.g.e., İstanbul 2003, s. 249/b. 139.

⁹² Mustafa İsen-İ. Hakkı Aksoyak, a.g.e., Ankara 2003, s. 45/b. 206, 207.

⁹³ Muhammet Nur Doğan, a.g.e., İstanbul 2002, s. 30/b. 45.

⁹⁴ Metin Akar, a.g.e., Ankara 1987, s. 228.

⁹⁵ M. Fatih Köksal, a.g.e., İstanbul 2003, s. 221/b. 191, 192; Muhammet Yelten, a.g.e., İstanbul 1999, s. 22/b. 272.

⁹⁶ Muhammet Yelten, a.g.e., İstanbul 1999, s. 22/b. 273.

yedinci gökte Zühal'in mecaz, teşbih, teşhis-intak vb. sanatlarla Hz. Peygamber'e gösterdikleri hürmetten ve peygamberle olan diyaloglarından da bahsedilir. Manisalı Câmîî, Lârendeli Hamdî, Gelibolulu Âlî ve Şeyh Gâlib'in miraciyyelerindeki bu kısmın işlenişi incelenecek olursa:

Manisalı Câmîî: Hz. Peygamber'i birinci gökte Hz. Âdem, İkinci gökte Utarid ve Hz. Yahya, üçüncü gökte Zühre ve Hz. Yûsuf, dördüncü gökte Güneş, beşinci gökte Behram ve Hz. Harun, altıncı gökte Bercis ve Hz. İsa, yedinci gökte Zühal ve Hz. İbrahim saygıyla karşılar ve selâmlaşırlar. Hz. Peygamber bir nefeste dokuz feleği geçer, *sidretü'l-müntehâya* çıkar. Cebrail orada kalır, Hz. Peygamber yoluna tek başına devam eder, Beyt-i Mamur'a ulaşır. Orada Refref adında bir yeşil kuş belirir; rivayet edenlerden bazıları onun nur olduğunu, bazıları da nurdan bir yaygı olduğunu söylerler. Hz. Peygamber ona biner, dokuzuncu göğe yaklaşır. Dokuzuncu göğün altına gelince İsrail'in elinde Sûr'u tuttuğunu görür. Hz. Peygamber *levh-i mahfuzun* karşısına gelir. Orada Refref'le tek başınadır. Buradan sonra kendisine büyük melekler eşlik eder, yetmiş bin kadar nûrânî perdeyi geçerler. Sonra Tanrı'ya yakın olan ve o yeri bekleyen rûhânî melekler Hz. Peygamber'i karşılar, Tanrı'nın huzuruna götürürler. Burası '*kâbe kavseyn*' ve '*ev ednâ*' makamıdır. Burada aradaki bütün perdeler kalkar ve Hz. Peygamber, Tanrı'yı Hak nuruyla görür; böylece vahdet gerçekleşmiş olur. Orada Hz. Peygamber bütün sırlara vakıf olur. Secdeye kapanır, ümmetinden günahkâr olanların bağışlanması için dua eder. Bu yakarış Tanrı tarafından kabul edilir⁹⁷.

Lârendeli Hamdî: Hz. Peygamber'i birinci gökte karşılayan Ay, onun ayağına baş koyar; ikinci gökte Utarid inciler saçar; üçüncü gökte Zühre elindeki çengini bırakır; dördüncü gökte Güneş utancından yere geçer ve yüzünü yolunun tozuna sürer; beşinci gökte Behram dua ile günlerin padişahının hasmını öldürmek için kılıcını kuşanır; altıncı gökte Müşteri, binitinin ayak izine yüz sürer; yedinci gökte Keyvan ayağına baş koyar, sekizinci gökte Ay, yüzünü gösterir, yıldızlar da ayağına inciler saçar. Hz. Peygamber Cebrail'le dokuzuncu feleğe çıkar, sonra *sidreye* ulaşır. Cebrail, Burak'la *sidrede* kalır, oradan ileri geçemez. Hz. Peygamber sırasıyla Mikâil, İsrail ve Refref'le yoluna devam eder; *kürsiyi* geçer *arşa* çıkar. Refref orada kalır. Hz. Peygamber kendinden geçer ve Tanrı'nın huzuruna varır. Burada Tanrı'nın sözünü ve yüzünü aracısız işitir ve görür. Ümmeti için dua eder; duası ve bütün dilekleri kabul olur⁹⁸.

Gelibolulu Âlî: Gelibolulu Âlî'ye göre Mirac gecesinde yaratanla yaratılan

⁹⁷ M. Esat Harmancı, a.g.e., İstanbul 2003, s. 251-257/b. 164-233.

⁹⁸ Belal Saber Mohamed Abdel-Maksoud, a.g.e., İstanbul 2004, s. 30-34/b. 346-390.

bir olur; yücelik meclisi bu gece şeref bulur; göz âşıkla maşuku görür; can, ten, canan bir aradadır; âşıkla maşuk birleşir. O mertebeye hiçbir peygamber ulaşamamıştır; miraç talihi sadece Hz. Peygamber'e mahsustur⁹⁹.

Şeyh Gâlib: Hz. Peygamber birinci göğe çıktığında Ay iki parçaya ayrılır; ikinci gökte şair Utarid (yazdıklarından dolayı) özür diler; üçüncü gökte Zühre, Hz. Peygamber'in şefaatinde nasiplenir; dördüncü gökte Hz. İsa sanki yeniden dirilir, Güneş utancından yere girer; beşinci gökte Merih gözyaşı döker; altıncı gökte Müşteri Hz. Peygamber'den din kurallarını öğrenir; yedinci gökte Keyvan, eteğine yüz sürer. Böylece Hz. Peygamber bütün gökleri dolaşmış ve *kürsiye* ulaşmış olur. Feleğin zirvesine ayak basınca Serv gökyüzüne çıkar; Cevza yıldızlar harmanının bekçi başısı olur ve Mizan'a inciler saçar; Hut, ayağının tozuna yüz sürer; Harçeng, onun gizlilik girdabına girer; Esed, Hz. Ali'den yardım ister, çünkü Hamel onun yiğitliğinden söz etmiştir; Delv ağlaya sızlaya su ister, sonra da bir feyizle neşelenip övünür; Pervin ve Cedy süslenir. Cebrail, Sünbüle'den uçmaktadır. Akreb bu lûtuftan ve ihsandan nasibini alır. Hz. Peygamber arşa çıkar ve arşı bir gölge gibi geride bırakarak *sidretü'l-müntehâya* ulaşır. Vuslat sarayının kapısı açılır ve yakınlıktan da öte, vahdet gerçekleşmiş olur¹⁰⁰.

Hz. Peygamber'in bu yükselişi ve dönüşü çok kısa bir sürede olmuştur. Geriye döndüğünde yatağı henüz soğumamıştır. Miraç dönüşü ümmetinin ateşte yanmayacağı haberini ve müslümanlara cennet müjdesi ile beş vakit namazı hediye olarak getirir; namaz müminin miracı olmuştur. Bu yükselişten aldığı armağanları ve yükselişini dört dostuna anlatır. Miracın son kısmı mesnevîlerde özetle böyledir.

3. Anadolu Sahası Mesnevîlerinde Yer Alan Miraç Motifleri

Mesnevîlerde miraç motiflerine atıf sıkça görülen bir durumdur. Miraç bölümü olsun olmasın, hemen her mesnevîde bu atıflar görülür. Yapılan atıf bazen bir, bazen de birkaç beyit olabilmektedir. Miraç bölümlerinin dışında miraçla ilgili motifler genellikle na'tlarda görülmektedir. Na't türü şiirlerde Hz. Peygamber'in mucizelerinden bahsedilirken miraç gecesine de değinilir; bir mucize olan miraç çoğu kez diğer peygamberlerin mucizeleri ile birlikte verilir ve miracın büyüklüğüne işaret edilir. Na'tlardan bazılarının başlıkları şöyledir: İznikli Hümâmî'nin *Sî-nâme*'sinde; "*Fî na'tı Seyyidi'l-Mürselîn*"¹⁰¹; Edirneli Nazmî'nin *Pend-nâme*'sinde; "*Der-na't-ı Nebî 'aleyhi's-selâm*"¹⁰²; Lârendeli Hamdî'nin *Leylâ ve Mecnûn*'unda; "*Der na't-ı Seyyidü'l-Mürselîn ve Resûlü*

⁹⁹ Mehmet Arslan-İ. Hakkı Aksoyak, a.g.e., Sivas 1998, s. 68, 69/b. 234-253.

¹⁰⁰ Muhammet Nur Doğan, a.g.e., İstanbul 2002, s. 36-46/b. 82-129.

¹⁰¹ Mustafa Altun, a.g.e., İstanbul 1995, s. 15.

¹⁰² Kudret Altun, a.g.e., Kayseri 2004, s. 59.

Rebbü'l-‘alemîn”¹⁰³; Şeyh Gâlib’in *Hüsn ü Aşk*’ında; *Der na’t-i Nebevî ve evsâf-ı latîf-i Mustafavî sallâ’llâhü te’âlâ aleyh*¹⁰⁴; Lâmiî’nin *Ferhâd ile Şîrîn*’indeki na’t ise kaside şeklindedir. Kasidede genel olarak miracın bir özeti yapılmıştır¹⁰⁵. *İslâmî’nin Mesnevîsi*’ndeki na’tın başlığı yoktur¹⁰⁶. Keçeci-zâde İzzet Molla’nın *Mihnetkeşân*’ında ise miraca ve motiflerine temas edilmemiştir. Söz konusu eserde tespit edildiği kadarıyla miraç kelimesi ‘ilm-i mirâc’¹⁰⁷ tamlamasında geçmektedir.

İncelenen mesnevîlerden miraç bölümü bulunmayanlar ise şunlardır: *İslâmî’nin Mesnevîsi*, İslâmî (XIV-XV. yy.) mahlaslı bir şair tarafından yazılmış olup dinî-tasavvufî mesnevîlerin ilk örnekleri arasındadır. XIV-XV. yüzyıla ait olduğu tahmin edilmektedir. Eser 3574 beyittir¹⁰⁸. *Sî-nâme*, XV. yüzyıl şairlerinden İznikli Hümâmî tarafından II. Murad’ın ve II. Mehmed’in vezirlerinden Çandarlı Halil Paşa (öl. 1453) adına 1435 (H 839) yılında tercüme ve telif edilmiştir. Eserin aslının İranlı şair Emir Hüseyinî’ye ait olduğu söylenir¹⁰⁹; 1992 beyittir. *Ravzatü’l-envâr* XV. yüzyılda Hayâlî mahlaslı bir şair tarafından 1449-50 (H 853) yılında yazılmıştır. Halkı irşat maksadıyla ve halk diliyle yazılmış dinî-tasavvufî, ahlâkî bir eserdir ve 2179 beyittir¹¹⁰. *Hikmet-nâme*, Antep’li İbrahim ibn-i Bâlî (XV. yy.) tarafından 1488 (H 893) yılında telif edilmiştir. Eser, âlemin işleyişinden müellifin gezip dolaştığı memleketlere kadar pek çok konudan bahseder ve 13.000 beyit civarındadır¹¹¹. *Pend-nâme* XVI. yüzyıl şairlerinden Edirneli Nazmî tarafından 1559-60 (H 967) yılında Halep’te tamamlanmış olup¹¹² 3000 beyitlik bir eserdir. *Cilâü’l-kulûb*, Cinânî (öl. 1595) tarafından 1594 (H 1003)’te tamamlanmıştır ve 3315 beyittir¹¹³. *Mihnetkeşân* ise Keçeci-zâde İzzet Molla (öl. 1829)’nın yaklaşık bir yıllık sürgün macerasını anlattığı sergüzeşt-nâme türündeki eseridir. Eser, 109 beyti İzzet Molla’ya ait olmamak üzere 4166 beyit ve 6 tahmis bendinden oluşur¹¹⁴. 1824 yılında nazmedilmiştir.

¹⁰³ Belal Saber Mohamed Abdel-Maksoud, a.g.e., İstanbul 2004, s. 17.

¹⁰⁴ Muhammet Nur Doğan, a.g.e., İstanbul 2002, s. 24.

¹⁰⁵ Hasan Ali Esir, a.g.e., İstanbul 1998, s. 173-176/b. 585-660.

¹⁰⁶ Hasan Yüksel-H. İbrahim Delice-İ. Hakkı Aksoyak, a.g.e., Sivas 1996, s. 97.

¹⁰⁷ Ömür Ceylan-Ozan Yılmaz, *Bir Sürgün Şaheseri Mihnetkeşân, Keçeci-zâde İzzet Molla, Sahhaflar Kitap Sarayı*, İstanbul 2007, s. 281/b. 3249.

¹⁰⁸ Hasan Yüksel-H. İbrahim Delice-İ. Hakkı Aksoyak, a.g.e., Sivas 1996, s. 3, 4, 8, 9.

¹⁰⁹ Mustafa Altun, a.g.e., İstanbul 1995, s. V, VI.

¹¹⁰ M. Fatih Köksal, a.g.e., İstanbul 2003b, s. 3, 4, 36.

¹¹¹ Mustafa Altun, a.g.e., İstanbul 2003, s. 1, 2.

¹¹² Kudret Altun, a.g.e., Kayseri 2004, s. 12.

¹¹³ Mustafa Özkan, *Cinânî, Cilâül-Kulûb, Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük*, İstanbul 1990, s. 34.

¹¹⁴ Ömür Ceylan-Ozan Yılmaz, a.g.e., İstanbul 2007, s. XXXVIII.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Türk edebiyatında çeşitli konularda mesnevîler yazılmıştır. Bu makalede farklı asırlarda yazılmış 19 mesnevî (Lâmiî Çelebi'den iki mesnevî) incelenmiştir. Yüzyıllar içerisinde Anadolu sahasında yazılan mesnevîlerin sayısı çok daha fazladır. Bunların hepsini değerlendirmek makale sınırlarını aşacağından belli kıstaslara göre seçme yapma yoluna gidildi. Bu seçimde yüzyıllara ve her konudan mesnevî almaya itina edildi. Ayrıca mesnevîlerin tertip yönünden de tam olması şartı arandı. XIV ve XIX. yüzyıllar arasından yapılan bu seçimde mesnevîler gruplara ayrıldı. Buna göre; Âşık Paşa'nın *Garib-nâme*'si, Mürîdî'nin *Pend-i Ricâl*'i, İslâmî'nin *Mesnevî*'si, Hayâlî'nin *Ravzatü'l-envâr*'ı, Antepî İbrahim ibn-i Bâlî'nin *Hikmet-nâme*'si, Edirneli Nazmî'nin *Pend-nâme*'si, Cinânî'nin *Cilâü'l-kulûb*'u, Gelibolulu Âlî'nin *Riyâzü's-sâlikîn*'i, Nev'î-zâde Atâyî'nin *Sohbetü'l-Ebkâr*'ı, Abdullah-ı Bosnevî'nin *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî*'si birinci gruba; Vuslatî Ali Bey'in *Gazâ-nâme-i Çehrin*'i ikinci gruba; İznikli Hümâmî'nin *Sî-nâme*'si, Lâmiî Çelebi'nin *Ferhâd ile Şîrin*'i ve *Vâmık u Azrâ*'sı, Manisalı Câmî'nin *Muhabbet-nâme (Vâmık u Azrâ)*'si, Lârendeli Hamdî'nin *Leylâ ve Mecnûn (Kitâb-ı Hayret-nâme)*'u, Yenipazarlı Vâlî'nin *Hüsn ü Dil*'i, Şeyh Gâlib'in *Hüsn ü Aşk*'ı üçüncü gruba; Keçeci-zâde İzzet Molla'nın *Mihnetkeşân*'ı da dördüncü gruba dâhil edildi.

Miraç, Türk edebiyatında çeşitli konularda yazılan mesnevîlerin pek çoğunda görülür. Anadolu sahasında ilk defa Âşık Paşa, mesnevîsinde Miraç'a bölüm ayırmıştır. Miraç'ın *Kur'ân-ı Kerîm*'de ve hadislerde anlatılan iki aşamasını da sadece Âşık Paşa ayrı iki bölüm hâlinde anlatmıştır. Anadolu sahası mesnevîlerinden incelediğimiz 19 tanesinden 12'sinde miraç bölümü bulunmaktadır. Bunun oranı % 63'tür. Ancak Lâmiî Çelebi'ye kadar mesnevîlerde miraç bölümlerine pek rastlanmaz. Lâmiî Çelebi'ye kadar incelenen 6 mesnevîden sadece Âşık Paşa ve Mürîdî'de miraç bölümü vardır. Lâmiî Çelebi'den itibaren ise 13 mesnevîden 10'unda miraç bölümü bulunmaktadır. Bu durumda Lâmiî Çelebi ile birlikte miraç bölümlerinin Anadolu sahası mesnevîlerinde temellendiği söylenebilir. Şeyh Gâlib'in;

Nâ-güfte kalıp makâl-i mirâc

*Kalmışdı bu Hüsn ü Aşk bî-tâc*¹¹⁵

beyti buna güzel bir örnektir.

Mesnevîlerde Hz. Peygamber'in Miraç mucizesi, diğer peygamberlerin bu yöndeki mucizeleriyle kıyaslanır ve Miraç'ın üstünlüğüne işaret edilir.

¹¹⁵ Muhammet Nur Doğan, a.g.e., İstanbul 2002, s. 52/b. 161.

Miraç motiflerine temas, İzzet Molla'nın *Mihnetkeşân*'ı dışında hemen her mesnevîde görülmektedir. Mesnevîlerde miraçla ilgili motifler, miraç bölümlerinden önceki na'flarda daha sık görülür. Bu durumun miraç bölümüne geçiş için bir hazırlık olduğu söylenebilir. Miraç bölümleri üslup yönünden mesnevîlerdeki diğer bölümler gibidir.

İncelenen mesnevîlerin tamamında Miraç, *Kur'ân-ı Kerîm* ve hadislerin ışığı altında anlatılmıştır. Mesnevîlerdeki miraciyyelerin benzeyen yönleri fazladır. Bununla birlikte bazı farklar da vardır. Bunların, şairlerin kendi yorumlarından kaynaklandığı görülmektedir. Âşık Paşa, Mürîdî ve Abdullah-ı Bosnevî, diğerlerine göre konuyu daha farklı ele almışlardır. Mesnevîlerde miraciyyeler 30 ila 295 beyit arasında değişmektedir.

Miraç, bölüm olarak dîvanlarda da yer alır. Dîvanlarda miraciyye türünde kasideler bulunmaktadır.

KAYNAKÇA:

- ABDEL-MAKSOU, Belal Saber Mohamed, *Leylâ ile Mecnûn Mesnevîsinin Arap, Fars ve Türk Edebiyatı'nda Ele Alınış Biçimi ve Lârendeli Hamdî'nin Eseri, İnceleme-Metni*, c. 2 (Metin), İÜSBE Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2004.
- AKAR, Metin, *Türk Edebiyatında Manzum Mirâc-nâmeler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.
- AKPINAR, Şerife, "Lâmiî'nin Vâmık u Azrâ Mesnevîsinde Astrolojik Unsurlar", *Sulçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S 12: 169-202, Konya 2002. <http://www.turkiyat.selcuk.edu.tr/> [13/03/2008].
- ALTUN, Kudret, *Pend-nâme-i Nazmî (Tercüme-i Pend-nâme-i Attâr) İnceleme-Metin-Sözlük*, Laçın Yayınları, Kayseri 2004.
- ALTUN, Mustafa, *Sî-nâme-i Hümmâmî İnceleme-Metin-Dizin*, İÜSBE Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1995.
- _____, *İbrâhim ibn-i Bâlî'nin Hikmet-nâme'si (1b-149a), İnceleme-Metin-Sözlük-Dizin*, c. 1, İÜSBE Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2003.
- ARSLAN, Mehmet-Aksoyak, İ. Hakkı, *Gelibolulu Âlî, Riyâzü's-sâlikîn*, Dilek Matbaacılık, Sivas 1998.

- AYAN, Gönül, *Lâmiî Vâmîk u Azrâ, İnceleme-Metin*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1998.
- _____ Hüseyin, “Dîvân Edebiyatında Hamseler”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi (Ahmed Caferoğlu Özel Sayısı)*, Fasikül: I (10): 87-100, Ankara 1979.
- BANKIR, Mehmet Malik, *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî*, c. 1 (Metin), İÜSBE Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2004.
- CEYLAN, Ömür-Yılmaz, Ozan, *Bir Sürgün Şaheseri Mihnetkeşân, Keçeci-zâde İzzet Molla*, Sahhaflar Kitap Sarayı, İstanbul 2007.
- ÇAPAN, Pervin, *Mesnevîye Düşen Aşklar, Ali Şîr Nevâyî ve Fuzûlî'nin Leylâ ve Mecnûnları* (Basılmamış Doçentlik Takdim Tezi), Muğla 1999.
- ÇELEBİOĞLU, Amil, *Türk Edebiyatı'nda Mesnevi (XV. Yüzyıla Kadar)*, Kitabevi, İstanbul 1999.
- DERDİYOK, İ. Çetin, *Cemâlî, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı*, Critical Edition and Facsimile, The Department of Near Eastern Languages and Civilizations, Harvard University, USA 1994.
- DEVELİ, Hayati, “Eski Türkiye Türkçesi Devresine Ait Manzum Bir Mirâc-nâme”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyat Dergisi*, c. 28: 81-228, İstanbul 1998.
- DOĞAN, Muhammet Nur, *Şeyh Galib, Hüsn ü Aşk, Metin-Nesre Çeviri-Notlar ve Açıklamalar*, Ötüken, İstanbul 2002.
- DUMAN, Musa, “İbrahim Bey’in Mirâc-nâmesi: İmla Özellikleri, Metin, Sözlük ve Ekler Dizini”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyat Dergisi*, c. 27: 169-238, İstanbul 1997.
- ESİR, Hasan Ali, *Lâmiî Çelebi Ferhâd ile Şîrîn İnceleme-Metin-İndeks*, İÜSBE Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1998.
- HARMANCI, M. Esat, *Manisalı Câmîî, Muhabbet-nâme (Vâmîk u Azrâ)*, c. 2 (Metin-Nesre Çeviri), MÜTAE Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2003.
- HOROVİTZ, J. , “Miraç mad.”, *İslâm Ansiklopedisi*, c. 8: 344-347, MEB Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Eskişehir 1997.
- İSEN, Mustafa-Aksoyak, İ. Hakkı, *Vuslatî Ali Bey, Gazâ-nâme-i Çehrin*, Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 2003.
- İSEN, Mustafa-Horata, Osman-Macit, Muhsin-Kılıç, Filiz-Aksoyak, İ. Hakkı,

Eski Türk Edebiyatı El Kitabı, Genişletilmiş 3. Baskı, Grafiker Yayınları, Ankara 2005.

KAPLAN, Mahmut, *Neşâtî Dîvânı*, Akademi Kitabevi, İzmir 1996.

KILIÇ, Atabey, *Mürîdî ve Pend-i Ricâl Mesnevîsi İnceleme-Tenkitleli Metin-Dizin*, Akademi Kitabevi, İzmir 2005.

KÖKSAL, M. Fatih, *Yenipazarlı Vâlî, Hüsn ü Dil, İnceleme-Tenkitleli Metin*, Kitabevi, İstanbul 2003.

_____, *Dervîş Hayâlî, Ravzatü'l-envâr*, Kitabevi, İstanbul 2003b.

KURNAZ, Cemal, "Felek mad./Edebiyat", *İslâm Ansiklopedisi*, c. 12: 306, 307, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, İstanbul 1995.

KÜÇÜK, Sabahattin, *Bâkî Dîvânı*, Tenkitleli Basım, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1994.

_____, *Antalyalı Münîf Dîvânı*, Tenkitleli Basım, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999.

LEVEND, Agâh Sırrı, *Türk Edebiyatı Tarihi*, c. 1, Giriş, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1984.

MENGİ, Mine, *Mesihî Dîvânı*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1995.

ÖZEK, Ali-Karaman, Hayrettin-Turgut, Ali-Çağrı, Mustafa-Dönmez, İbrahim Kâfi-Gümüş, Sadrettin, *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâlî*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1997.

ÖZKAN, Mustafa, *Cinânî, Cilâül-Kulüb, Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük*, İÜ Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1990.

ŞENTÜRK, Ahmet Atillâ, "Osmanlı Edebiyatında Felekler, Seyyare ve Sabiteler (Burçlar)", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S 90: 131-180, İstanbul 1994.

_____, *XVI. Asra Kadar Anadolu Sahası Mesnevîlerinde Edebî Tasvirler*, Kitabevi, İstanbul 2002.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Devirler/İsimler/Eserler/Terimler, "Felek mad.", c. 3: 179-182, Dergâh Yayını, İstanbul 1979.

UZUN, Mustafa, "Mirâciyye mad.", *İslâm Ansiklopedisi*, c. 30: 135-140, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, İstanbul 2005.

ÜNVER, İsmail, "Mesnevî mad.", *Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Dîvân*

Şiiri, LII (415, 416, 417): 430-563, TDK. Yay., Ankara 1986.

YAVUZ, Kemâl, “Anadolu’da Başlayan Türk Edebiyatında Görülen İlk Miraçnâmeler: Âşık Paşa ve Miraçnâmesi”, *İlmî Araştırmalar Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri*, (8): 247-266, İstanbul 1999.

_____, *Âşık Paşa, Garib-nâme*, c. I/1-II/1-II/2, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul 2000.

YAVUZ, Salih Sabri, “Miraç mad.”, *İslâm Ansiklopedisi*, c. 30: 132-135, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, İstanbul 2005.

Yazım Kılavuzu, Türk Dil Kurumu, 24. Baskı, Akşam Sanat Okulu Basımevi, Ankara 2005.

YELTEN, Muhammet, *Nev’î-zâde Atâyî Sohbetü'l-Ebkâr*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1999.

YÜKSEL, Hasan-Delice, H. İbrahim-Aksoyak, İ. Hakkı, *İslâmî'nin Mesnevîsi (Eski Anadolu Türkçesine İlişkin Bir Metin)*, Dilek Matbaacılık, Sivas 1996.